

Akıl Yürütmede Temel Kavramlar

1. Önerme

Herhangi bir konuda doğru veya yanlış bir yargı bildiren ifadedir. Birden fazla önermenin bazı kurallar çerçevesinde birbirine bağlanması ve bu bağlantılardan bir sonuca varılmasına akıl yürütme denir. Önergeler bu şekilde bir sonuca varmak için kullanıldığında bunlara öncül denir.

2. Gerçeklik ve Doğruluk

Bir şeyin gerçek olması, kişilerin zihinlerindeki algılardan bağımsız bir şekilde var olması anlamına gelir. Doğruluk ise var olana ilişkin yargıların, gerçeklikle örtüşüp örtüşmediğiyle alakalıdır.

Örneğin Dünya'nın yuvarlak oluşu bir gerçekliktir, "Dünya yuvaraktır." önermesi doğru; "Dünya düzdür." önermesi doğru olamayan bir önermedir. Fakat bu önermelerin doğrulukları bir gerçeklik olan Dünya'nın yuvarlak oluşunu etkilemez.

3. Argüman

Argüman; herhangi bir savı, düşünceyi, iddiayı desteklemek için ortaya atılan gerekçelerdir. Bir argümanın geçerli olması için, kendi içinde tutarlı olması ve argümantasyon (argümanı oluşturma) sürecinin akıl yürütme ilkelerine uygun olması ve yanlışlanabilir olması gerekir.

4. Yanlışlanabilirlik

Bir argümanın yanlışlanabilir olması o ifadenin doğru veya yanlış olmasıyla alakalı değildir. Yanlışlanabilir sadece argümanın yanlış olduğunu göstermenin, yani argümanı çürütmenin, mümkün olduğu anlamına gelir. Önergeler doğru ya da yanlış yargılar olduklarından tanım gereği yanlışlanabilirlerdir.

5. Tutarlılık ve Çelişki

Tutarlılık bir argümanı oluşturan önermelerin kendi içinde uyumlu olmalarını, çelişki ise olmamalarını ifade eder.

a. Kendi İçerisinde Tutarlı ve Çelişik Argümanlar

Bir argümanı oluşturan önermeler birbirine zıt, yani aynı anda doğru olamayacak yargılar içeriyorsa bu argüman kendisiyle çelişiyordur. Elbette kendisiyle çelişen (diğer deyişle kendini çürüten) argümanlar geçerli değildir.

Örneğin "Bir insan başka bir insanın özgürlüğünü kısıtlayamaz, başkasının özgürlüğünü kısıtlamak eylem özgürlüğüdür, dolayısıyla başkasının özgürlüğünü kısıtlayan biri bunu yapmakta haklıdır." argümanı kendi ile çelişir; çünkü ilk öncül ve sonuç önermesi zıttır: bir insan başka bir insanın özgürlüğünü kısıtlayamaz ise başkasının özgürlüğünü kısıtlayan biri bunu yapmakta haklı olamaz.

b. Birbiriyle Tutarlı ve Çelişik Argümanlar

İki argüman birbirine zıt yargılar içeriyorsa bu argümanlar birbirleriyle çelişiktir. Tutarlı olmak için, birbiriyle çelişik argümanlardan sadece bir benimsenmelidir. Birbiri ile tutarlı olan argümanların aynı anda benimsenmesinde sakınca yoktur.

Örneğin “İnsanın varoluşunun bir amacı yoktur.” argümanı “Tanrı vardır.” argümanı ile çelişir; çünkü Tanrı insanlara kulluk etme amacını yükler. Dolayısıyla tutarlı olmak isteyen bir kişi hem insanın varoluşunun bir amacının olmadığına, hem de Tanrı’nın varlığına inanamaz. Fakat “İnsan eylemlerinde özgürdür.” argümanına katılabilir; çünkü bu argüman “İnsanın varoluşunun bir amacı yoktur.” argümanı ile çelişmez.

Akıl Yürütme İlkeleri

1. Tümdengelim

Tümel bir öncülden tümel veya tikel bir sonuca varılmasıdır. Bu şekilde oluşturulan bir argümanı çürütmek için öncüllerden en az birinin yanlış olduğunu göstermek gerekir.

a. Tümel Öncülden Tikel Sonuca Varan Tümdengelim Örneği

Öncül 1: *Tüm insanlar ölümlüdür.*

Öncül 2: *Sokrates bir insandır.*

Sonuç Önermesi: *Sokrates ölümlüdür.*

b. Tümel Öncülden Tümel Sonuca Varan Tümdengelim Örneği

Öncül 1: *Tüm aslanlar memelidir.*

Öncül 2: *Tüm memeliler doğurur.*

Sonuç Önermesi: *Tüm aslanlar doğurur.*

2. Tümevarım

Çok sayıda tikel öncülden tümel bir sonuca varılmasıdır. Bu akıl yürütme ilkesi ile varılan sonuçlar genellemelerdir, dolayısıyla bu şekilde oluşturulan bir argümanı çürütmek için genellemeye uymayan bir tikel örnek verilmesi yeterlidir.

Öncül 1: *Bakır metaldir, erir.*

Öncül 2: *Demir metaldir, erir.*

...

Öncül x: *Alüminyum metaldir, erir.*

Sonuç Önermesi: *Tüm metaller erir.*

Örneğin yukarıdaki akıl yürütme, erimeyen bir metal gösterilmesi durumunda geçersiz kılınır.

3. Analoji

İki şeyin bir yönden benzediğini, bu yüzden başka bir yönden de benzemesi gerektiğinin söylenmesidir. Bu şekilde oluşturulan bir argümanı çürütmek için o iki nesnenin birbirinden bu benzeşimi geçersiz kılacak kadar farklı olduğunu göstermek gerekir.

Öncül 1: *Sartre; Fransız, aydın, yazar ve filozoftur.*

Öncül 2: *Camus; Fransız, aydın ve yazardır.*

Sonuç Önermesi: *Camus filozoftur.*

4. Formal ve Olgusal Doğruluk

Bir akıl yürütmenin formal doğruluğu, öncüllerden ulaşılan sonucun o öncüllerden ulaşılabilecek tek sonuç olması ile ilgilidir. Örneğin önceden verilen

Öncül 1: *Tüm insanlar ölümlüdür.*

Öncül 2: *Sokrates bir insandır.*

Sonuç Önermesi: *Sokrates ölümlüdür.*

örneği formal olarak doğrudur. Fakat

Öncül 1: *Tüm insanlar ölümlüdür.*

Öncül 2: *Sokrates bir insandır.*

Sonuç Önermesi: *Sokrates bir filozoftur.*

örneği formal olarak değildir çünkü tüm insanların ölümlü olduğu ve Sokrates'in bir insan olduğu öncüllerinden Sokrates'in bir filozof olduğu sonucuna varılamaz.

Bir akıl yürütmenin olgusal doğruluğu ise sonuç önermesinin gerçek ile örtüşüp örtüşmediğiyle alakalıdır. Örneğin

Öncül 1: *Tüm insanlar ölümlüdür.*

Öncül 2: *Sokrates bir insandır.*

Sonuç Önermesi: *Sokrates ölümlüdür.*

akıl yürütmesi olgusal olarak da doğrudur çünkü Sokrates gerçekten de ölümlüdür. Fakat

Öncül 1: *Tüm insanlar ölümlüdür.*

Öncül 2: *Masa bir insandır.*

Sonuç Önermesi: *Masa ölümlüdür.*

örneği formal olarak doğru olmasına rağmen olgusal olarak yanlıştır çünkü masa gerçekte ölümlü değildir.